

ปัญหาหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะ กับการฟ้องคดีเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎ¹

กานต์วี อาภาจร²

จากการศึกษาหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะกับการฟ้องคดีเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎทำให้ทราบว่าหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะเป็นหลักกฎหมายทางกฎหมายมหาชนที่สำคัญอีกหลักหนึ่งเช่นเดียวกับหลักความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำทางปกครองโดยหลักกฎหมายดังกล่าวเป็นหลักประกันว่าองค์กรของรัฐจะไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อความที่ได้ประกาศออกมาแล้วมีผลบังคับแก่บุคคลซึ่งมีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของประชาชนโดยปราศจากเหตุผลความจำเป็นเพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อใจว่าการปฏิบัติตามข้อความที่ได้ประกาศไว้จะมีผลทางกฎหมายให้ได้รับความคุ้มครองและสามารถกำหนดวิถีทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างอิสระบนพื้นฐานแห่งสิทธิตามที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้อย่างครบถ้วนทั้งยังไว้ซึ่งสถานภาพตามที่ข้อความนั้นกำหนดไว้ทุกประการและในต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศที่เป็นต้นแบบทางกฎหมายมหาชนกล่าวคือประเทศเยอรมนีและประเทศฝรั่งเศสต่างยอมรับกันว่าหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะมีคุณค่าเช่นเดียวกับหลักกฎหมายทั่วไปซึ่งองค์กรของรัฐย่อมต้องผูกพันตามหลักกฎหมายดังกล่าวด้วยตามแนวคิดของการปกครองประเทศด้วยหลักนิติรัฐซึ่งรัฐนั้นจะแสดงออกถึงการยินยอมที่จะอยู่ภายใต้กฎหมายที่รัฐออกมาบังคับใช้ตลอดจนให้มีการควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐโดยเฉพาะมาตรการควบคุมตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำทางปกครองซึ่งมีทั้งการควบคุมภายในฝ่ายปกครองเองและการควบคุมความชอบด้วยกฎหมายโดยองค์กรฝ่ายตุลาการและด้วยความที่องค์กรฝ่ายตุลาการเป็นองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระจากฝ่ายบริหารทั้งมีระเบียบวิธีพิจารณาคดีอย่างแน่นอนชัดเจนจึงเป็นหลักประกันว่าเมื่อประชาชนได้เสนอข้อพิพาทต่อศาลอย่างถูกต้องแล้วข้อพิพาททางกฎหมายนั้นจะได้รับการพิจารณาตัดสินทุกกรณีอย่างเป็นธรรม

ในระบบกฎหมายไทยรัฐธรรมนูญกำหนดให้ศาลปกครองเป็นองค์กรฝ่ายตุลาการที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีพิพาทที่เกิดจากการใช้อำนาจตามกฎหมาย ซึ่งรวมถึงการใช้อำนาจของฝ่ายปกครองในการกำหนดกฎเกณฑ์หรือข้อกำหนดที่มีผลบังคับใช้กับบุคคลเป็นการทั่วไป ย่อมมีผลให้บุคคลที่อยู่ภายในบังคับของกฎเกณฑ์หรือข้อกำหนดนั้นจะต้องปฏิบัติตามซ้ำ ๆ เรื่อยไปเพื่อคงไว้ซึ่งสิทธิประโยชน์และสถานภาพทางกฎหมายจนกว่ากฎเกณฑ์หรือข้อกำหนดนั้นจะถูกยกเลิกหรือเพิกถอน เช่นนี้กฎเกณฑ์หรือ

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่องปัญหาหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะกับการฟ้องคดีเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎ โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.พันธุ์เทพ วิกิตอนันต์ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร. ปภาศรี บัวสวรรค์ และรองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดา โชติมานนท์

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนกลาง) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ข้อกำหนดดังกล่าวที่ฝ่ายปกครองประกาศให้มีผลบังคับใช้โดยไม่ได้มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดหรือบุคคลใดเป็นการเฉพาะ จึงอยู่ในความหมายของคำว่า กฎ ตามมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 ที่ได้ให้ความหมายของคำว่า กฎ หมายความว่า พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ประกาศกระทรวง ข้อบัญญัติท้องถิ่น ระเบียบ ข้อบังคับ หรือบทบัญญัติอื่นที่มีผลบังคับเป็นการทั่วไป โดยไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดหรือบุคคลใดเป็นการเฉพาะ ดังนั้น กฎ จึงมีสองลักษณะ คือ กฎตามรูปแบบที่กฎหมายกำหนด เช่น พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ประกาศกระทรวง และ กฎตามสภาพของเนื้อหา เช่นนี้ เมื่อมีข้อพิพาทเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎนั้น ศาลปกครองที่เป็นศาลซึ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาว่ากฎที่ฝ่ายปกครองออกมาใช้บังคับนั้นมีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ และหากในทางพิจารณาของศาลแล้วข้อเท็จจริงรับฟังได้ว่า ฝ่ายปกครองได้ออกกฎโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายแล้ว ศาลปกครองย่อมมีอำนาจพิพากษาถึงความไม่ชอบด้วยกฎหมายของกฎและให้เพิกถอนเพื่อให้สถานะทางกฎหมายที่มีผลใช้บังคับอยู่นั้น อย่างไรก็ดี การที่จะนำเหตุที่กฎไม่ชอบด้วยกฎหมายมาเสนอต่อศาลเพื่อให้ศาลตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายนั้น เนื่องจากกฎมีผลบังคับใช้เป็นการทั่วไป ไม่ได้มีผลกระทบต่อสิทธิและหน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยตรง ซึ่งต่างจากนิติกรรมทางปกครองประเภทคำสั่งทางปกครอง ที่ฝ่ายปกครองได้ใช้อำนาจตามกฎหมายให้มีผลต่อสิทธิหน้าที่ของผู้ต้องอยู่ในบังคับของคำสั่งทางปกครองนั้นโดยตรง จึงเห็นว่า การใช้สิทธิในการฟ้องคดี รวมทั้งการกำหนดคำบังคับของศาลย่อมมีผลกระทบต่อหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะ จึงเป็นปัญหาอันควรที่จะนำมาศึกษาเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะดังนี้

1. ปัญหาหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะที่เกี่ยวกับเงื่อนไขที่ศาลปกครองจะมีคำสั่งรับคำฟ้องไว้พิจารณา

จากการศึกษาพบว่า คดีพิพาทเกี่ยวกับกฎที่อยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลปกครองมีทั้งคดีพิพาทเกี่ยวกับการที่หน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายด้วยการออกกฎ ซึ่งเป็นคดีพิพาทตามมาตรา 9 วรรคหนึ่ง (1) แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 และคดีพิพาทเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของพระราชกฤษฎีกาหรือกฎที่ออกโดยคณะรัฐมนตรี หรือโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นคดีพิพาทตามมาตรา 11 (2) แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว โดยคดีพิพาททั้งสองเรื่องนี้ต่างกันที่สถานะของกฎนั้น ซึ่งหากกฎนั้นเป็นพระราชกฤษฎีกา หรือเป็นกฎที่ออกโดยคณะรัฐมนตรีหรือความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีแล้ว ก็จะอยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลปกครองสูงสุด โดยผู้ฟ้องคดีไม่ต้องริเริ่มฟ้องที่ศาลปกครองชั้นต้น ส่วนข้อพิพาทเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎอื่น ๆ นั้น ผู้ฟ้องคดีจะต้องริเริ่มฟ้องที่ศาลปกครองชั้นต้นเท่านั้น และเมื่อมีการยื่นฟ้องแล้วทั้งศาลปกครองชั้นต้นและศาลปกครองสูงสุดจะตรวจคำฟ้องตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด และเงื่อนไขการฟ้องคดีที่ศาลปกครองต้องคำนึงถึงหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะจะมีสองเงื่อนไข ได้แก่

1.1 เจื่อนใจความเป็นผู้เดือดร้อนเสียหาย

เนื่องจากผู้มีสิทธิฟ้องคดีต่อศาลปกครองได้นั้นตามมาตรา 42 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า ผู้ใดได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหาย หรืออาจจะเดือดร้อนหรือเสียหายโดยมีอาจหลีกเลี่ยงได้อันเนื่องจากการกระทำหรือการงดเว้นการกระทำของหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือมีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับสัญญาทางปกครองหรือกรณีอื่นใดที่อยู่ในเขตอำนาจศาลปกครองตามมาตรา 9 และการแก้ไขหรือบรรเทาความเดือดร้อนหรือความเสียหายหรือยุติข้อโต้แย้งนั้น ต้องมีคำบังคับตามที่กำหนดในมาตรา 72 ผู้นั้นมีสิทธิฟ้องคดีต่อศาลปกครอง จากบัญญัติดังกล่าว พบว่า ผู้ที่จะได้รับความเดือดร้อนเสียหายจากกฎจะต้องเป็นบุคคลที่อยู่ในบังคับของกฎเท่านั้น ซึ่งจากที่ได้ศึกษามาพบว่า เมื่อกฎหมายฉบับหนึ่งเป็นการทั่วไป และไม่มีระยะเวลาสิ้นสุดจนกว่าจะถูกยกเลิกหรือเพิกถอน ผลการบังคับใช้ของกฎจึงมีผลเป็นการทั่วไปไม่ได้จะจูงกับบุคคลหนึ่งบุคคลใด ผู้ที่จะต้องเข้ามาอยู่ในบังคับของกฎจึงไม่มีระยะเวลาจำกัด แม้ว่ากฎจะมีการประกาศใช้บังคับมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีบุคคลที่ต้องเข้ามาอยู่ในบังคับของกฎได้เรื่อยไปจนกว่ากฎนั้นจะถูกยกเลิกหรือเพิกถอน เมื่อเป็นเช่นนี้ การนำคดีเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎย่อมนำมาฟ้องได้ตลอดเวลาไม่มีความสิ้นสุด แม้ว่ากฎที่ประกาศใช้เป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้วก็ตามก็นำมาฟ้องเพื่อขอให้ศาลปกครองเพิกถอนได้ เช่นนี้แล้ว เจื่อนใจความเป็นผู้เดือดร้อนเสียหายที่กำหนดให้บุคคลสามารถฟ้องขอให้ศาลเพิกถอนกฎได้ในขณะที่ตนเข้ามาอยู่ในบังคับของกฎและรับรู้ถึงความไม่ชอบด้วยกฎหมายของกฎ ซึ่งจะมีผลทางกฎหมายให้บุคคลสามารถฟ้องเพิกถอนกฎได้ตลอดเวลาจนกว่ากฎนั้นจะถูกยกเลิกหรือเพิกถอน และการฟ้องคดีย่อมที่จะกระทบต่อความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะของกฎนั้นด้วยเหตุผลดังกล่าว

1.2 ระยะเวลาการฟ้องคดี

แม้ว่าศาลปกครองจะมีดุลพินิจรับคดีที่ฟ้องเมื่อพ้นระยะเวลาการฟ้องคดีได้ก็ตามแต่การที่ศาลปกครองจะรับนั้นต้องอยู่ภายในเจื่อนใจด้วยว่าจะต้องเป็นคดีที่เกี่ยวกับประโยชน์ส่วนรวม หรือมีเหตุจำเป็นอื่น ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับประโยชน์สาธารณะและเหตุผลความจำเป็นเพื่อให้เกิดความเป็นในสังคมอย่างใดก็ดี การกำหนดถึงวันรู้เหตุแห่งการฟ้องคดีซึ่งเป็นระยะเวลาการฟ้องคดีของแต่ละบุคคลที่จะสามารถใช้สิทธิในการเสนอคำฟ้องต่อศาลปกครองเป็นรายบุคคล โดยเฉพาะการฟ้องคดีเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎนั้น ศาลปกครองสูงสุดได้วางหลักไว้สำหรับวันที่รู้หรือควรรู้ถึงเหตุแห่งการฟ้องคดีไว้ 3 กรณี คือ

กรณีที่หนึ่ง กฎนั้นได้มีการประกาศเผยแพร่โดยวิธีการลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา หรือประกาศโดยวิธีการอื่นตามที่กฎหมายกำหนด และมีผลบังคับใช้ทันทีย่อมถือว่าวันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นวันที่รู้หรือควรรู้ถึงเหตุแห่งการฟ้องคดี

กรณีที่สอง กฎนั้นไม่ได้กำหนดให้ต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษาหรือมีกฎหมายกำหนดวิธีการเผยแพร่ไว้ กรณีนี้วันที่รู้หรือควรรู้ถึงเหตุแห่งการฟ้องคดีจะถือว่าวันที่รู้หรือควรรู้ถึงข้อความในกฎนั้นตามความเป็นจริง

กรณีที่สาม เป็นกรณีที่กฎได้ประกาศใช้มาแล้ว แต่บุคคลที่อยู่ในบังคับของกฎนั้นเพิ่งเข้ามาอยู่ในบังคับของกฎในภายหลัง กรณีนี้จะถือว่าวันที่บุคคลนั้นเข้ามาอยู่ในบังคับของกฎเป็นวันที่รู้หรือควรรู้ถึงเหตุแห่งการฟ้องคดี

เนื่องจากวันที่รู้หรือควรรู้ถึงเหตุแห่งการฟ้องคดีเป็นวันที่เริ่มใช้สิทธิในการฟ้องคดีของแต่ละบุคคล เช่นนี้แล้ว เมื่อกฎเป็นนิติกรรมทางปกครองที่มีผลเป็นการทั่วไป จากฟ้องคดีเพื่อให้เพิกถอนกฎจึงมีผลเป็นการทั่วไปด้วยเช่นกัน เมื่อวันที่รู้หรือควรรู้ถึงเหตุแห่งการฟ้องคดี อาจเกิดขึ้นตามข้อเท็จจริงของแต่ละบุคคลเป็นการเฉพาะรายย่อมมีผลการบุคคลนำคดีมาฟ้องขอให้เพิกถอนกฎได้อย่างไม่มีเวลาจำกัด การกำหนดให้วันที่รู้หรือควรรู้ถึงเหตุแห่งการฟ้องคดีที่ยึดถือตามการรับรู้ถึงกฎนั้น โดยไม่ยึดถือเพียงวันใดวันหนึ่งเพียงวันเดียวนั้น ย่อมกระทบต่อความมั่นคงแน่นอนของกฎที่จะถูกฟ้องเพิกถอนเมื่อใดก็ได้

2. ปัญหาหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะที่เกี่ยวกับคำบังคับที่ศาลให้มีผลต่อกฎ

จากการศึกษาพบว่า คำขอท้ายคำฟ้องของคดีพิพาทเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎ จะขอให้ศาลปกครองใช้อำนาจเพิกถอนกฎนั้นเสีย และเมื่อศาลพิพากษาว่ากฎไม่ชอบด้วยกฎหมายและมีคำพิพากษาให้เพิกถอนแล้ว ศาลปกครองจะส่งคำบังคับเพื่อให้ประกาศเผยแพร่ให้ทราบว่ากฎนั้นสิ้นผลบังคับใช้แล้ว โดยศาลอาจจะกำหนดให้กฎมีผลสิ้นสภาพบังคับย้อนหลังไปในวันที่ประกาศใช้กฎ หรือในวันที่มีคำพิพากษา รวมทั้งในมีผลในอนาคตก็ได้ ซึ่งผลของการกำหนดคำบังคับนี้จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงแน่นอนของสถานะของบุคคลในช่วงเวลาที่กฎนั้นบังคับใช้อยู่ เช่นนี้ การที่ศาลจะกำหนดคำบังคับให้เพิกถอนกฎจึงต้องคำนึงถึงประโยชน์ได้เสียของบุคคลที่เชื่อโดยสุจริตถึงการมีตัวตนของกฎนั้นด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากที่ได้ศึกษาค้นคว้ามาข้างต้น เห็นว่า หลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะ เป็นหลักที่เรียกร้องให้การกระทำทางปกครองทั้งปวงของฝ่ายปกครองต้องมีความชัดเจน มั่นคงแน่นอน เพื่อให้บุคคลสามารถเข้าใจ และกำหนดแนวทางในการปฏิบัติตัวได้อย่างถูกต้อง รวมถึงจะไม่ได้รับผลร้ายจากการไม่ปฏิบัติตามสิ่งที่ฝ่ายปกครองได้ประกาศให้มีผลบังคับใช้นั้น ซึ่งในระบบกฎหมายเยอรมันและระบบกฎหมายฝรั่งเศสต่างให้การยอมรับว่าหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะถือเป็นหลักกฎหมายทั่วไปอีกด้วย เช่นนี้แล้ว เมื่อศาลจะรับคำฟ้องของผู้ฟ้องคดีไว้พิจารณาย่อมต้องคำนึงถึงหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะ โดยเฉพาะบุคคลที่จะเสนอคำฟ้องคดีเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎควรเป็นบุคคลที่อยู่ในบังคับของกฎในขณะที่ยกนั้น ได้ประกาศใช้เท่านั้น ที่จะมิสิทธิฟ้องคดีเพื่อขอให้เพิกถอนกฎได้ ส่วนบุคคลอื่นหากได้รับผลกระทบจากกฎสามารถนำคดีมาฟ้องเมื่อฝ่ายปกครองได้มีคำสั่งทางปกครองเสียก่อน และ

ในทางพิจารณาคดีของศาลนั้น ศาลจะพิจารณาถึงความชอบด้วยกฎหมายของกฎที่เป็นฐานอำนาจของคำสั่งทางปกครองนั้นตลอดจนความไม่ชอบด้วยกฎหมายของกฎนั้นด้วย แต่จะไม่มีคำบังคับให้เพิกถอนกฎนั้น

ดังนั้น เงื่อนไขเกี่ยวกับระยะเวลาฟ้องคดีในคดีพิพาทเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎที่อาศัยวันที่กฎมีผลบังคับใช้กับบุคคลแล้ว เช่นเดียวกับผู้ได้รับผลกระทบจากคำสั่งทางปกครองแล้ว ย่อมส่งผลให้กฎที่เป็นวัตถุแห่งคดีนั้นสามารถถูกนำมาฟ้องเพื่อให้ศาลมีคำพิพากษาได้ตลอดจนกว่ากฎนั้นจะถูยกเลิกล้มหรือเพิกถอนอันมีผลกระทบต่อหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะ จึงควรมีการปรับปรุงบทบัญญัติแห่งกฎหมายโดยการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 โดยเพิ่มบทบัญญัติเกี่ยวกับระยะเวลาการฟ้องคดีในคดีพิพาทเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎ โดยมีบทบัญญัติให้การฟ้องคดีเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎนั้นให้ฟ้องคดีภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่กฎได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา หรือการแจ้งโดยวิธีอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น เพื่อให้การฟ้องคดีเกี่ยวกับความชอบด้วยกฎหมายของกฎมีระยะเวลาการฟ้องคดีที่แน่นอน และต่างจากคำสั่งทางปกครองหรือการกระทำอื่นใด

ส่วนการกำหนดคำบังคับการใช้ดุลพินิจให้คำพิพากษามีผลเมื่อใดเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพาะ เช่นนี้ศาลจะต้องคำนึงถึงประโยชน์และสถานะของบุคคล ตลอดจนระยะเวลาที่ประชาชนจะต้องเตรียมตัวหากมีการเพิกถอนกฎที่มีผลบังคับใช้อยู่ในขณะนั้น เพื่อมิให้มีผลกระทบต่อความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะของบุคคลที่ต้องอยู่ในบังคับของกฎ นอกจากนี้ เนื่องจากการเพิกถอนกฎไม่มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่จะได้กำหนดให้ผู้ได้รับผลกระทบมีสิทธิได้รับค่าทดแทนเช่นเดียวกับการยกเลิกเพิกถอนคำสั่งทางปกครอง ดังนั้น เห็นควรที่จะมีกฎหมายบัญญัติเกี่ยวกับการเพิกถอนกฎเช่นเดียวกับคำสั่งทางปกครองด้วย

เอกสารอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

หนังสือ

คณะกรรมการบริหารศาลปกครองจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานภายในของศาลปกครองสูงสุด. คู่มือการ

ปฏิบัติงานภายในของศาลปกครองสูงสุด. กรุงเทพมหานคร : สำนักประธานศาลปกครองสูงสุด
สำนักงานศาลปกครอง, 2564.

นันทวัฒน์ บรมานันท์. *กฎหมายปกครอง*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2560.

บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

ปิยบุตร แสงกนกกุล. *กฎหมายปกครองของประเทศในยุโรป*. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราและเอกสาร
ประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายปกครอง หลักการพื้นฐานของกฎหมายปกครองและการ
กระทำทางปกครอง*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน. 2549.

วรพจน์ วิสสุตพิชญ์. *ประมวลคำอธิบายกฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง*. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิวิจัยและพัฒนากระบวนการยุติธรรมทางปกครอง, 2566.

_____. *การเพิกถอนคำสั่งทางปกครองโดยเจ้าหน้าที่หรือผู้บังคับบัญชาของเจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งทาง
ปกครอง*. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.

หลักกฎหมายปกครองฝรั่งเศส. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานศาลปกครอง, 2547.

บทความ

เจตน์ สถาวรศีลพร. “ความน่าว่าด้วยนิติธรรม นิติรัฐ กฎหมาย กับสังคม และองค์กรตุลาการ : ความสัมพันธ์
ที่ไม่อาจปฏิเสธได้.” *อาจารย์บุชา 70 ปี ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.วรพจน์ วิสสุตพิชญ์*,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2567. หน้า 110.

มานิตย์ วงศ์เสรี. “หลักการคุ้มครองความเชื่อถือหรือความไว้วางใจโดยสุจริตของประชาชน
(Vertrauensschutzprinzip).” *วารสารวิชาการศาลปกครอง*, ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2550),
หน้า 40 – 47.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. “การฟ้องคดีขอให้ตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของกฎในระบบกฎหมายเยอรมัน.”
วารสารวิชาการศาลปกครอง, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2548)

วรนาธิ์ สิงห์โต. “การคุ้มครองความเชื่อโดยสุจริตในกรณียกเลิกเพิกถอนคำสั่งทางปกครองในระบบ

กฎหมายเยอรมัน (Der Vertrauensschutz bei der Aufhebung eines Verwaltungs aktes).” วารสาร
กฎหมายปกครอง, เล่มที่ 27, ตอน 2 (2553), หน้า 85 – 132.

ศุภวัฒน์ สิงห์สุวรรณ. “หลักเกณฑ์ใหม่เกี่ยวกับการลบล้างนิติกรรมทางปกครองในระบบกฎหมายฝรั่งเศส.”

กฎหมายสาร, ปีที่ 11 ฉบับที่ 6, (สิงหาคม – กันยายน 2559), หน้า 16.

โสภณ รัตนกร. “ระบบกฎหมายไทยเป็นระบบชีวิลอว์หรือคอมมอนลอว์,” ดุลพาห. เล่ม 2 ปีที่ 62,
(พฤษภาคม – สิงหาคม 2558), หน้า 2.

อัคราทร จุฬารัตน. “ปาฐกถา ณ ห้องบรรยายใหม่ศาลปกครองไทย.” วารสารวิชาการศาลปกครอง, ปีที่ 9
ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2552), หน้า 4 – 6.

อานันท์ กระบวนศรี. “การผ่อนคลายความเคร่งครัดของผลย้อนหลังของคำพิพากษาเพิกถอนนิติกรรมทาง
ปกครองในประเทศไทย.” วารสารวิชาการศาลปกครอง, ปีที่ 24 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม
2567), หน้า 74.

_____, “หลักเกณฑ์ในความสัมพันธ์ของหลักความชอบด้วยกฎหมาย (le principe de légalité) และหลัก
ความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะ (le principe de sécurité juridique) ในการควบคุมตรวจสอบการ
กระทำทางปกครองโดยศาลปกครองฝรั่งเศส.” วารสารนิติศาสตร์ปริทัศน์ พนมยงค์, ปีที่ 11 ฉบับที่ 2
(กรกฎาคม – ธันวาคม 2565), หน้า 172.

วิทยานิพนธ์

ณัฐวณิช สุวรรณรัตน์. “การเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติของผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ :
บทวิเคราะห์ตามหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะ.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563.

ประพุกษ์ ชมพู. “หลักการคุ้มครองความเชื่อถือและไว้วางใจ : วิเคราะห์กรณีศาลปกครองสูงสุดพิพากษา
เพิกถอนคำสั่งแต่งตั้งรองอธิบดีกรมสรรพากร.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.

พีรพิชญ์ วงศ์วัฒนสานต์. “หลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะ.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.

อุษณีย์ ลีวิไลกุลรัตน์. “ผลกระทบของการพิพากษาเพิกถอนกฎโดยให้มีผลย้อนหลัง : ศึกษาคำพิพากษาศาล
ปกครองสูงสุด กรณี กฟผ..” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

รายงานวิจัย

บรรเจิด สิงคะเนติ. เอกสารวิชาการส่วนบุคคล หลักสตรนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่น 4 วิทยาลัย

รัฐธรรมนูญ เรื่อง หลักนิติธรรม ในฐานะ เกณฑ์ ตรวจสอบการกระทำขององค์กรของรัฐ.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. รายงานการวิจัย เรื่อง การเปลี่ยนแปลงแนวคำวินิจฉัย และผลผูกพันของคำวินิจฉัยศาล

รัฐธรรมนูญ : ศึกษากรณีศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกาและศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน. กรุงเทพมหานคร สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2550.

วรพจน์ วิสสุตพิชญ์. บันทึก เรื่อง ข้อพิจารณาเรื่องเขตอำนาจศาลยุติธรรมและศาลปกครองในคดีพิพาท

เกี่ยวกับการกระทำละเมิดของหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ. หน้า 90.

เอกสารอื่น ๆ

นันทวัฒน์ บรมานันท์. คำอธิบายกฎหมายปกครอง ครั้งที่ 10 การควบคุมฝ่ายปกครอง [Online]. Available

URL: <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=1270>. (เมษายน, 10).

_____. เครื่องมือในการดำเนินงานของฝ่ายปกครอง [Online]. Available URL: <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=1250> (เมษายน, 20).

_____. คำอธิบายกฎหมายปกครอง ครั้งที่ 13 กฎหมายจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง

[Online]. Available URL: <http://www.publiclaw.net/publaw/view.aspx?id=1279> &Keyword=%a4% c7%ba%a4%d8%cl%bd%e8%d2%c2%bb%a1%a4%c3%cd%a7 (เมษายน, 20).

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. ผลของคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 47/2547 กับตำแหน่งผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน

[Online]. Available URL: <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=829> (เมษายน, 11).

อิสรา วรรณสวาท. ปกป้องกฎหมายแรงงาน หลักการคุ้มครองความเชื่อถือไว้วางใจโดยสุจริตกับ

คดีแรงงาน [Online]. Available URL: https://www.supremecourt.or.th/storage/article_pdf/10553620230222-%E0%B9%81%E0%B8%9C%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B9%81%E0%B8%A3%E0%B8%87%E0%B8%87%E0%B8%B2%E0%B8%99-%E0%B8%81%E0%B8%9E-2566.pdf (เมษายน, 20).

หลักนิติรัฐและนิติธรรม [Online]. Available URL: <http://public-law.net/publaw/printPublaw.aspx?ID=1431>. (เมษายน, 25).